

Domènec Guansé, primer biògraf de Pompeu Fabra

MONTSERRAT CORRETGER i JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. SEGUIMENT DE LA IMPLANTACIÓ DEL FABRISME

El primer text que coneixem de Domènec Guansé dedicat específicament a Fabra o a les seves obres és una ressenya del *Diccionari general de la llengua catalana* publicada a *La Publicitat* el 29 de desembre de 1932.¹ La ressenya destaca «la justesa i la claredat de les definicions», «la gràcia amb què els exemples nombrosos són triats», l'abundància de modismes i, en relació amb el que constituïa un punt central de les preocupacions guanserianes, el fet que el diccionari apareix com un «vestit folgat per al nostre pensament», és a dir, que permet als escriptors la diversitat estilística, i no justifica, per tant, la prosa gramaticalment correctíssima però que fa «la impressió d'una cosa inerta, com si llegíssiu esperanto o qualsevol altre idioma artificial» (Guansé, 1932, p. 3).

L'any 1933 Guansé va participar activament en una altra iniciativa relacionada amb la promoció del diccionari de Fabra. L'editor, Antoni López Llausàs, va tenir la idea de publicar un quadern amb opinions laudatòries del diccionari procedents de polítics i escriptors de renom. Va encarregar la feina de curador i compilador a Guansé, que es va adreçar a les figures més representatives del país. El resultat va ser un opuscle que contenia, en reproducció facsímil, un recull de breus panegírics autògrafs de personalitats com Francesc Macià, Jaume Bofill i Mates, Francesc Cambó, Pere Coromines, J. V. Foix, Josep M. López Picó, Joan

1. Aquest text, ja comentat per Corretger (2011, p. 63), està consignat a la bibliografia sobre l'obra i figura de Fabra del novè volum de les *Obres completes* (Pineda, 2013). La «fabrologia» de Guansé consta de tretze textos. Hem localitzat l'article de *La Publicitat* de 1932 a partir de Pineda (2013). Dels altres onze textos, set estan consignats en aquesta bibliografia, i quatre no: l'article de *La Rambla* (1935), el perfil dels *Retrats literaris* (1947) i els dos textos publicats a *Germanor* (1949 i 1955). Una recerca extensa probablement faria descobrir més textos de Guansé sobre Fabra.

Puig i Ferreter, Carles Riba, Antoni Rovira i Virgili, Joaquim Ruyra, Josep M. de Sagarra i d'altres. També de Guansé mateix, que escrivia el següent: «Pompeu Fabra, amb el seu Diccionari General de la Llengua Catalana, és el revolucionari més gran de Catalunya, perquè aconseguí d'imposar un ordre: tot allò que cau fora de l'abast de la seva obra, és obscura barbàrie que no compta».² L'aplec d'opinions va encapçalat per un prefaci de tres pàgines, que no té títol ni signatura, però que hem d'atribuir forçosament a Guansé mateix.³ Un dels elements que cal destacar-ne és l'al·lusió explícita al diccionari de Fabra com a diccionari oficial: «Tots plegats —i podem dir que tots plegats representen Catalunya— es someten joiosos, si no a la dictadura, almenys al fet normatiu que implica un diccionari que esdevé OFICIAL per voluntat de tots» (la majúscula és de l'original).

El 1934, a la col·lecció «Quaderns Blaus», que dirigien Màrius Aguilar i Carles Soldevila, va aparèixer *Pompeu Fabra*, la primera biografia del gramàtic publicada com a llibre, i el mateix any es publica un nou article de Guansé sobre Fabra, amb motiu d'un esdeveniment important. Com se sap, aquell any Francesc Maheu, que havia estat el capdavanter de l'antifabrisme combatiu dels darrers lustres, va oferir a Fabra la presidència dels Jocs Florals. Els estudiosos consideren aquest fet de gran relleu simbòlic i institucional, ja que el valoren com el final de la «batalla de les Normes». Guansé va aprofitar l'avinentesa per publicar un article al setmanari *La Rambla* dedicat a la qüestió. Per a Guansé, la «presidència de Fabra als Jocs Florals marcarà una data fonamental en la cultura catalana. Representa la fi d'una lluita, d'una lluita de més de quaranta anys per la unificació i normalització del català» (Guansé, 1934b). (Fixem-nos en el terme *normalització*, que no es generalitza amb aquest ús fins molt posteriorment.) L'últim treball dedicat a Fabra anterior a la Guerra Civil va ser publicat el 20 de gener de 1935 a la revista quinzenal *Priorat*, de Falset, amb el títol «L'obra de Pompeu Fabra». Hi resumia les línies mestres ja exposades al llibre de 1934 amb atenció especial als dos moments culminants de la seva vocació de gramàtic (Guansé, 1935, p. 4).⁴

2. Guansé [1933, s. p.]. L'opuscle no està datat i no conté cap indicació sobre el nom del compilador, però sabem que va ser Guansé perquè ell mateix en va parlar anys després: «El seu èxit [del diccionari] va ser enorme. Una de les coses que em donà la mesura del seu èxit, va ser un fascicle de simple propaganda que m'encarregà el seu editor, Antoni López Llausàs. Aquell fascicle consistia essencialment en un arrecplec d'opinions autografiades de les personalitats més il·lustres del país» (Guansé, 1949, p. 21). Al Fons Domènec Guansé (FDG) de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) es conserva, per exemple, la carta amb què Joan Estelrich va enviar-li l'opinió. Es poden consultar imatges de l'opuscle al web <http://lexicografia.blogspot.com/>. Agraïm a Joan Puig Malet que ens hagi facilitat l'accés a aquests textos.

3. L'atribució és segura. Tot i que l'estil és lleugerament més neutre i oficialista que l'habitual de Guansé, literari i creatiu, les coincidències de contingut i de forma amb la ressenya de 1932 no permeten el dubte. I això malgrat que resulti estrany que fes un pròleg en un aplec d'opinions en el qual també participava com a autor.

4. Hem conegut aquest text gràcies a Xavier Rull (2012, p. 158 i 159).

L'últim treball dedicat a Fabra anterior a la desfeta del 1939 va ser publicat el 24 de febrer de 1938 a *La Publicitat*, amb motiu dels seus setanta anys. És un article molt breu, «La vocació de Pompeu Fabra», signat amb el pseudònim Begur, que tracta exclusivament els dos episodis de la vida del gramàtic que havien protagonitzat l'article del 1935: el de la carta als nebots i el de la descoberta de la inutilitat de les gramàtiques catalanes del moment.

Ja a l'exili, Guansé publica el 1947 els *Retrats literaris*, entre els quals n'hi ha un de dedicat a Fabra. És un text breu, centrat en el perfil humà del personatge retratat. Algunes anècdotes ja figuraven a la biografia de 1934, però Guansé no fa pas un resum del llibre. S'hi endevina la preocupació, elegantment diluïda en un text més descriptiu que argumentatiu, per reafirmar, en un moment polític extremament difícil, l'autoritat de Fabra: «Sobta, però, avui que tot ho veiem tan clar i tan senzill, avui que ningú no dubta que la raó i el més elemental bon sentit ha estat sempre de la seva banda, considerar els adversaris que ha tingut en la seva ja llarga i gloriosa carrera» (Guansé, 1947 i 1994, p. 194).

Dos anys després Guansé escriu el seu primer text sobre Fabra posterior a la mort del Mestre. Es tracta de l'article «La vida exemplar de Pompeu Fabra», publicat a la revista *Germanor* el 1949. És un treball molt més extens que el de 1947, en el qual el predomini de la descripció humanitzadora s'equilibra amb l'increment de la valoració directa i clara: «La vida de Pompeu Fabra és una de les completes i reeixides que s'ha produït a Catalunya des dels primers temps de la Renaixença. Una vida que, de bon principi, s'orienta vers la seva finalitat. I en tal manera que, àdhuc no admetent el providencialisme, es fa difícil, en pensar-hi, evitar-ne el mot» (Guansé, 1949, p. 11).

El 1955 apareix, també a *Germanor*, l'article «Segona edició del Diccionari Fabra», que, contra el que sembla que promet el títol, és molt més una reflexió sobre la situació social i política de la llengua i del país que una ressenya o notícia de la reedició de l'obra de Fabra. Per Guansé, la figura de Fabra encarnava i definia l'esperit de disciplina que imperava en la vida intel·lectual catalana dels anys trenta, i el diccionari havia concretat el somni d'una generació d'escriptors. El crític contraposava els esforços dels personatges del món de la cultura amb l'actuació dels polítics, que jutjava severament (Corretger, 2011, p. 63). Guansé aprofitava per desprestigiar la posició d'escriptors espanyols com Unamuno o Madariaga, perquè havien manifestat que el català modern era una creació artificial. I els retreia que amb aquesta visió només «hi tenen a veure les lleganyes que sovint es crien als ulls dels més excel·lents pensadors castellans quan miren Catalunya amb por d'enlluernar-se» (Guansé, 1955, p. 3). Acabava celebrant l'aparició de la segona edició del diccionari, però alertava que tampoc no calia fer-se il·lusions per al futur, i insistia de nou que, si els polítics haguessin actuat amb la mateixa disciplina que els intel·lectuals, el país no hauria caigut tan avall i la recuperació seria més fàcil.

El 1963, amb motiu del cinquantenari de les *Normes ortogràfiques*, Guansé publica a *Serra d'Or* l'article «Fabra, un inconegut».⁵ És un retrat, amable i cordial, del perfil humà de Fabra, redactat més en la línia del retrat de 1947 que no pas del text de 1949. En acabar-lo, Guansé valora el gramàtic situant-lo en la seva «generació natural», segons el seu caràcter: «en realitat, la generació on encaixà plenament, i a la qual espiritualment va pertànyer, és la generació que comença amb Carles Riba, que ja tenia vint-i-cinc anys menys: una generació que va creure que era arribada l'hora de canviar el mite i l'englantina per l'anàlisi psicològica i la música de cambra».

L'any 1964 l'editorial Alcides va publicar la segona edició de la biografia de Fabra, un text reelaborat i ampliat a partir del llibre de 1934, i el 1966 Guansé va publicar una nova edició, molt revisada, dels *Retrats literaris*, ara amb el títol d'*Abans d'ara (retrats literaris)* (Corretger i Foguet, 2015). Hi va suprimir el retrat que havia dedicat a Fabra, en part perquè feia dos anys acabava de publicar-ne la biografia en llibre, i en part com a resultat d'una decisió que explicava al pròleg —que la sèrie estava «exclusivament dedicada a literats»—, on d'altra banda no deixava de fer-ne un retrat breu (Guansé, 1966, p. 9-10), en el qual afirmava, entre altres coses, que l'obra de Fabra «és el que promogué el gran miracle de l'època, el que constitueix el més alt honor del període, el que millor el caracteritza: l'acceptació unànime de les normes, la unificació del català literari, la clarificació de la llengua parlada» (Guansé, 1966, p. 9).

Finalment, cal fer referència al que hauria pogut ser el darrer text de Guansé sobre Fabra. I que no va ser. El 1968 la revista *Destino* preparava un número especial a propòsit del centenari del naixement de Fabra. Els editors van demanar un article a Guansé, però l'escriptor tarragoní va refusar l'oferta. Ell mateix explica la situació al seu amic, l'editor Pelai Sala:

[...] l'alternativa que se'm presenta —que es pla[n]teja a tot escriptor català— no m'abellix. Fa poc que em demanaven un article per a *Destino* amb motiu del número especial que preparen per a commemorar la naixença de Pompeu Fabra (el centenari). El motiu em plaïa i em temptava. Abans de donar una resposta definitiva, m'hi vaig pensar, amb el full posat a la màquina per si em decidia. Ni ho vaig començar. Vaig tenir la sensació que seria grotesc, que tots els «amics» s'imaginarien que aprofitava una bona avinentesa i un bon moment per a infiltrar-me en aquella publicació. Vaig declinar.⁶

5. Vegeu Granados (2003, p. 72) i Corretger (2011, p. 265 i 290).

6. Carta de Domènec Guansé (datada a Barcelona) a Pelai Sala (Santiago de Xile) del 7 de febrer de 1968 (FDG, ANC).

2. LA PRIMERA BIOGRAFIA DE FABRA

Com hem dit, el que atorga a Guansé un lloc més destacat entre els escriptors que van seguir i impulsar la implantació del fabrisme és la seva condició d'autor de la primera biografia de Fabra. El llibre, *Pompeu Fabra*, va ser un encàrrec de Carles Soldevila per a la sèrie «Quaderns Blaus», que dirigia amb Màrius Aguilar i que publicava la llibreria Catalònia. Guansé es va entrevistar amb Fabra a l'Ateneu Barcelonès per recollir informació i dades (Guansé, 1998, p. 78-79). Encara que es tractava d'una obra d'encàrrec, l'autor hi va treballar amb el mateix esperit amb què s'ocupava sempre de la literatura. A més, havia de ser un encàrrec plaent per a ell, com cal deduir del que hem explicat als paràgrafs anteriors. El llibre, de fet, complementa l'activitat crítica de Guansé, basada, pel que fa als criteris lingüístics, en la naturalitat i la flexibilitat del pensament gramatical de Fabra. Demuestra, també, les raons per les quals la normativa fabriana és la garantia d'una producció literària catalana moderna, de nivell europeu i, sobretot, plural. Totes les posicions creatives s'hi poden centrar sense limitacions. A més, la biografia descobreix les bases del treball de Fabra i aproxima la seva personalitat al públic. Vida i obra s'uneixen en una presentació —ja deutora de Sainte-Beuve— que humanitza el treball del professor i del gramàtic, generador de vida i d'entusiasme per la llengua.⁷

La segona versió, revisada i molt ampliada, de la biografia fabriana va aparèixer el 1964, com a primer fruit de Guansé en el seu retorn a Catalunya. Sorgeix com a pont entre els *Retrats literaris*, que el 1947 apopen el món cultural de preguerra, ja perdut definitivament, a la catalanitat exiliada, i els retrats d'*Abans d'ara*, del 1966, que informen les noves generacions en plena dictadura de la ingent producció cultural i literària catalana durant els primers quaranta anys del segle xx. La biografia de Fabra se situa entre aquests dos títols: forma part del primer i queda exclosa del segon, amb una justificació a la qual ja ens hem referit.

Aquesta biografia definitiva de Fabra (pensem que l'anterior només arribava a l'any 1934) sorgí de l'encàrrec que li féu l'editorial Alcides, fundada el 1961 i dirigida per Pere Puig Quintana, on eren redactors Francesc Vallverdú i Albert Manent. Guansé hi col·laborà amb la de Margarida Xirgu (núm. 11) i la de Pompeu Fabra (núm. 14) (Dalmau, 2001, p. 112-113).

Guansé era un escriptor molt ben acreditat com a autor de retrats i semblances; per aquest motiu en arribar a Barcelona rebé diversos suggeriments de l'edi-

7. No hem fet una recerca exhaustiva de la recepció de l'obra. En va aparèixer una ressenya breu a *La República de les Lletres* (Valor, 1936), i l'any 1938 Xavier Benguerel, parlant del gramàtic, va escriure: «Caldria divulgar-la, la vida del mestre Pompeu Fabra. Domènec Guansé va escriure una sucinta i càlida biografia per als "Quaderns Blaus", però massa breu i episòdica per a conèixer bé tota la pacient i tossuda labor del nostre filòleg per antonomàsia» (Benguerel, 1938, p. 3).

torial Alcides, dels quals resten nombroses traces al seu arxiu. Així, pel gener de 1964 explicava a Pelai Sala la seva comesa en aquest ampli projecte: «També haig de fer per l'Alcides biografies de tots tamanys per una enciclopèdia biogràfica de Catalunya, en diversos volums, a partir de l'edat de pedra fins a l'actualitat. La dirigeix Ferran Soldevila i sortirà per fascicles».⁸ Per bé que hi ha constància d'aquests encàrrecs i que l'editorial va rebre una gran quantitat de biografies breus per part de Guansé, no totes les previstes veieren la llum, atès que l'empresa hagué de plegar el 1964 (Dalmau, 2001, p. 113).

L'encàrrec fet a Guansé no fou ben acceptat per tothom. En aquest sentit, l'escriptor Joan Baptista Xuriguera descobreix una certa reticència envers l'autor de la biografia tot recollint paraules d'un tercer: «Per què l'han encarregada a Guansé aquesta biografia, si no coneixia el mestre Fabra? No havia pogut escriure-la Miracle, per exemple, o bé Aramon, o Coromines?» (Xuriguera, 2009, p. 203-204). Però, com se sap, l'obra crítica de Guansé, incloses les seves galeries de retrats, demostra la injustícia d'aquests mots, atès que la seva assimilació de l'obra fabriana és un factor determinant en la definició dels conceptes literaris que aplica a les seves crítiques. Ben altrament, en una ressenya d'aquesta segona biografia, Albert Jané valorava sobretot la presentació que hi feia Guansé «d'aquest Fabra humaníssim i afable, mai engavanyat per la seva ciència, amic dels clars raonaments i enemic de polèmiques inútils i de sorolloses estridències, que sols com a últim refugi recorria a la ironia, una ironia subtil, gairebé imperceptible» (Jané, 1964, p. 613).⁹ El llibre també va agradar a Xavier Benguerel: «Acabo de llegir el teu *Pompeu Fabra*. Quan d'un llibre pots dir que t'ha fet passar una bona estona, que l'has llegit amb interès, que entre pàgina i pàgina no t'ha agafat a cap moment el pensament de fer-hi una becaina, jo crec, modestament, que és molt. M'he empassat el teu llibre en dos àpats i gairebé consecutius. Això implica que és saborós i apetitós» (carta del 4 de maig de 1964, FDG, ANC). I Josep Miracle el va qualificar de «meritíssima síntesi biogràfica» (Miracle, 1968, p. 26).

La biografia de Guansé és ja rellevant només pel fet que és la primera, i per tant pel fet que aporta tot un conjunt de dades que a partir d'aquell moment formaran part dels coneixements biogràfics generals sobre Fabra: orígens familiars, estudis, descobriment dels cenacles culturals catalanistes, estada a Bilbao, retorn atenent la crida de Prat de la Riba, etc. El llibre, a més, demostra la ductilitat del pensament gramatical de Fabra, fa veure les raons per les quals la normativa fabriana és, de fet, la garantia d'una producció literària moderna, apta per acollir totes les posicions creatives. També ens sembla destacable que Guansé aprofiti

8. Carta de Domènec Guansé a Pelai Sala (a Santiago de Xile) del 28 de gener de 1964 (FDG, ANC).

9. Text ja citat per Granados (2003, p. 55 i 85).

l'obra per transmetre als lectors aspectes més o menys tècnics del pensament de Fabra que, curiosament, costen de trobar expressats en textos del gramàtic mateix.

El treball de Guansé ens sembla encara més rellevant per un altre tret: la construcció del personatge biografiat. En més d'una ocasió Guansé va fer referència al fet que biografiar un gramàtic no era una tasca brillant, ja que «la vida d'un filòleg per important que sigui és molt més difícil d'animar que la d'una actriu» (carta a Eugeni Sierra, 12 d'agost de 1963, FDG, ANC). A més, sabem que Fabra mateix havia dit a Josep Miracle aquestes paraules: «Sóc un home gris, sense relleus, sense biografia» (Segarra, 1998, p. 7). El repte de Guansé era, doncs, convertir una tasca grisa en un resultat atractiu. Però no és només que el text hagués de resultar llegidor, sinó que la figura biografiada quedés justificada. Ho va fer entretenint-se molt en l'element humà (començant ja per la personalitat del pare de Fabra) i, diguem-ho així, transcendentalitzant la figura del biografiat a partir d'aquests elements humans. Aquesta manera de fer, a més, no era nova per a l'escriptor tarraconí, sinó que responia, de fet, al seu ideal biogràfic (Corretger, 2011, p. 16-19): si el biografisme inherent a la seva crítica literària dóna testimoni de la seva comprensió humanitzadora de la literatura, en una biografia de Fabra era lògic que Guansé busqués la «comprensió humanitzadora» de la gramàtica i el gramàtic.

Guansé, doncs, transcendentalitza la trajectòria vital de Fabra perquè hi atorga sentit des del primer moment. Un sentit que apareix anunciat i confirmat per trets excepcionals que, d'una manera o altra, hem d'acabar emparentant narrativament amb els senyals sobrenaturals de les vides de sants o, sense sortir del terreny de la literatura catalana laica, amb els senyals que, d'acord amb el *Llibre dels fets*, guien la vida de Jaume I i en testifiquen el caràcter d'elect de Déu. Una perspectiva que Guansé mantindrà sempre, en qualsevol dels textos que des de llavors dedica a Fabra, com evidencien passatges com aquest: «L'obra de Pompeu Fabra —la seva obra enorme i delicada que el fa avui el màxim prestigi de la intel·lectualitat catalana— és deguda sobretot —la intel·ligència a part— a una secreta flama, a un gran ideal que l'ha guiat durant tota la vida: l'amor a la llengua catalana» (Guansé, 1935, p. 3).

Guansé planteja la vida de Fabra, per tant, com una vida amb una missió per aconseguir, una missió totalitzadora, i l'escriptor tarraconí es presenta com el cronista que dóna testimoni de la manera com aquesta missió es manifesta, es desenvolupa, topa amb dificultats i després triomfa. Un dels episodis més representatius en aquest sentit és el de la carta als nebots:

Ell tenia dotze o tretze anys. Vivia amb els seus nebots Galí, o, més exactament, els nebots Galí vivien a casa dels pares de Fabra. S'estimaven com germans. Els Galí van marxar uns dies a Camprodon i, naturalment, s'hagueren

d'escriure. Fabra, en fer-ho, tot just estampada la fórmula tradicional: «queridos primos», està perplex. Allò no rutllava. No trobava la manera de fer sensible el seu afecte. Li semblava que escriure a unes persones que estimava tant, en un idioma diferent d'aquell en què acostumava a parlar-los, era com fer comèdia. Aleshores, de sobte, tingué una inspiració: els escriuria en català! (Guansé, 1934a, p. 15-16)

Un altre és l'episodi de la descoberta de la ignorància suprema dels gramàtics catalans. Quan, ja resolt a escriure en català, Fabra busca una gramàtica per aprendre'n, troba a casa el diccionari de Pere Labèrnia i la gramàtica de Bofarull i Blanch: «Fabra fullejà aquests llibres amb passió. No trigà a adonar-se de llur insuficiència. La gramàtica, sobretot, mancada de mètode, era gairebé incoherent [...]. Fabra, adolescent, comença a tenir rubor d'aquest desori» (Guansé, 1934a, p. 16-17). Per aquest motiu decideix investigar pel seu compte, descobreix gramàtiques italianes, angleses i franceses —«gramàtiques de debò» (p. 17)—, amb les quals aprèn ràpidament aquests idiomes, i aquesta facilitat que percep per les llengües li desvetlla una ambició que «fou decisiva no sols per al propi esdevenidor, ans per als destins espirituals de Catalunya: l'ambició d'escriure una gramàtica catalana» (p. 17).

Sebastià Bonet (1993, p. 5-6) ha estat el primer estudiós a trobar un paral·lisme entre aquesta sobtada presa de consciència de Fabra i l'*epifania* —la manifestació de la seva missió d'artista— del *Retrat de l'artista adolescent* de James Joyce. Bonet parla del «retrat del gramàtic adolescent». Les dues manifestacions fabrianes —les dues *epifanies*— revelen al Fabra adolescent la seva transcendental missió al món. Fixem-nos, a més, que, vist des de la perspectiva de la lingüística d'avui (tot i que això en aquell moment no podia haver estat pensat així de cap manera), les dues epifanies —i les missions consegüents— encaixen en els dos àmbits en què s'organitza la planificació lingüística. El rebuig del castellà i l'opció pel català en la redacció de les cartes pertanyen a l'àmbit de l'ús, de l'estatus; i el rebuig de les gramàtiques deficients i l'opció per l'elaboració de la bona gramàtica pertanyen a l'àmbit del corpus, de l'estructura de la llengua.

3. CONCLUSIONS

La dedicació constant i compromesa de Domènec Guansé a la divulgació i exaltació de l'obra de Fabra contribueix a mostrar que el triomf del fabrisme no va ser exclusivament el resultat de la qualitat tècnica dels treballs gramaticals de Pompeu Fabra, ja que, com va escriure Guansé mateix, «seria absurd d'atribuir a un sol home tots els resultats obtinguts» (Guansé, 1966, p. 9). La dedicació de Guansé contribueix a mostrar, doncs, que Fabra «per a dur endavant els seus

propòsits necessitava, i utilitzà, nombrosos col·laboradors, auxiliars i deixebles» (Guansé, 1966, p. 9). Alhora, des d'una perspectiva complementària, també contribueix a mostrar que la reforma lingüística de Fabra va ser percebuda, entre els intel·lectuals i escriptors de les primeres dècades del segle xx, com la creació d'un instrument precís i adequat per a la construcció d'una cultura moderna, autònoma i plural. La «canonització» de la figura de Fabra realitzada per Guansé —construint un personatge mític, a partir de la narració, hàbilment transcendentalitzada, d'episodis ordinaris— sembla que hem de considerar-la, en aquest context, un mitjà per garantir que la utilitat d'aquest instrument ja no serà mai més posada en dubte i que, per tant, la normalitat i el progrés de la cultura catalana no podran ser obstaculitzats per l'anarquia intel·lectual, la barbàrie i la desmesura.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARGALLÓ VALLS, Josep (1994). «Domènec Guansé, retratista dels escriptors catalans entre dues dictadures». A: GUANSÉ, Domènec. *Abans d'ara: Retrats literaris*. Introducció i edició de Josep Bargalló Valls. Tarragona: El Mèdol, p. 7-15.
- BENQUEREL, Xavier (1938). «Meridians. Els setanta anys de Pompeu Fabra». *Meridià*, any I, núm. 7 (25 febrer), p. 3.
- BONET, Sebastià (1993). «Pròleg». A: FABRA, Pompeu. *Ensayo de gramática de catalán moderno; Contribució a la gramática de la llengua catalana*. Ed. facsimil. Barcelona: Alta Fulla, p. 5-48.
- CORRETGER, Montserrat (2011). *Domènec Guansé, crític i novel·lista: entre l'exili i el retorn*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CORRETGER, Montserrat; FOGUET, Francesc (2015). «Els *Retrats literaris* de Domènec Guansé». A: BALAGUER, Enric; FRANCÉS, Maria Jesús; VIDAL, Vicent (ed.). *Aproximació a l'altre: Biografies, semblances i retrats = An approach to the other: Biographies, resemblances and portraits*. Amsterdam: John Benjamins, p. 83-89.
- DALMAU I JOVER, Antoni (2001). *Una flama en la nit: Pere Puig i Quintana o el combat cultural sota el franquisme*. Barcelona: Galerada.
- GRANADOS, Txell (2003). *Una passejada per la vida i l'obra de Domènec Guansé*. Tarragona: El Mèdol.
- GUANSÉ, Domènec (1932). «Els llibres nous. *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra». *La Publicitat*, any LIV, núm. 18218 (29 desembre), p. 3.
- [1933]. [Opinió autògrafa de Domènec Guansé]. A: GUANSÉ, Domènec [ed.]. *Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra: Opinions autògrafes*. Barcelona: Llibreria Catalònia, s. p.
- [1934a]. *Pompeu Fabra*. Barcelona: Catalònia, s. d.
- (1934b). «La batalla de la llengua. Pompeu Fabra als Jocs Florals». *La Rambla*, any v, núm. 229 (7 maig), p. 2.
- (1935). «L'obra de Pompeu Fabra». *Priorat*, núm. 146 (20 gener), p. 3-4.
- (1938). «La vocació de Pompeu Fabra». *La Publicitat*, any 60, núm. 19776 (24 febrer), p. 4.

- GUANSÉ, Domènec (1947). «Pompeu Fabra». A: *Retrats literaris*. Mèxic: Catalònia, p. 143-150.
- (1949). «La vida exemplar de Pompeu Fabra». *Germanor*, núm. 535-536 (gener-febrer), p. 11-22.
- (1955). «Segona edició del Diccionari Fabra». *Germanor*, núm. 590 (gener-juny), p. 1-3.
- (1963). «Fabra, un inconegut». *Serra d'Or*, 2a èp., any VI, núm. 1 (desembre), p. 52-54.
- (1964). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Alcides.
- (1966). *Abans d'ara (retrats literaris)*. Barcelona: Aymà-Proa.
- (1994). *Abans d'ara: Retrats literaris*. Introducció i edició de Josep Bargalló Valls. Tarragona: El Mèdol.
- (1998). «[Testimoniatge de] Domènec Guansé i Salesas». A: MIR, Jordi. *Memòria de Pompeu Fabra: 50 testimonis contemporanis*. Barcelona: Proa, p. 77-82.
- GUANSÉ, Domènec [ed.] [1933]. *Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra: Opinions autògrafes*. Barcelona: Llibreria Catalònia. [Opinions autògrafes de Francesc Macià, Jaume Aguadé, entre d'altres]
- JANÉ, Albert (1964). «Els llibres. *Pompeu Fabra*, per Domènec Guansé». *Serra d'Or*, 2a èp., any VI, núm. 9 (setembre), p. 60-61.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà. [Ed. facsímil: Barcelona: Proa, 1998]
- PINEDA I CIRERA, Anna (2013). «La recepció de Pompeu Fabra. Bibliografia sobre l'obra i la figura». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 839-905.
- RULL, Xavier (2012). «La difusió del fabrisme al Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta a través de la premsa local (1927-1936)». A: PRADILLA, Miquel Àngel (ed.). *Fabra, encara: Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 153-160.
- SEGARRA, Mila (1998). *Pompeu Fabra: L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- VALOR, Enric (1936). «Quaderns Blaus. "La Nostra Gent". *Pompeu Fabra*, per Domènec Guansé». *La República de les Lletres* [València], any III, núm. 8 (abril-juny), p. 30.
- XURIGUERA, Joan Baptista (2009). *Diari*. Lleida: Signe, p. 203-204.